

RYSZARD RUBINKIEWICZ SDB

TEOLOGIA BIBLIJNA STAREGO TESTAMENTU WCZORAJ I DZIŚ

Teologia biblijna stanowi dzisiaj ważny dział biblistyki, aczkolwiek jest to dyscyplina stosunkowo młoda, bo powstała dopiero pod koniec XVIII w., chociaż nie można zaprzeczyć, że pierwsze postulaty w tym względzie pojawiły się już na początku reformacji. Mówiąc najogólniej teologia biblijna jest dziedziną, która pozwala mówić tekstom biblijnym ich własnym głosem, uwarunkowanym sytuacją historyczną i tendencjami teologicznymi czasów biblijnych. W obecnym artykule pragnę przedstawić (I) historyczny zarys krystalizowania się dyscypliny naukowej zwanej „teologią biblijną”, (II) cele i metody badawcze w niej stosowane oraz (III) aktualne problemy, na które ona napotyka.

I. RYS HISTORYCZNY KRYSTALIZOWANIA SIĘ TEOLOGII BIBLIJNEJ JAKO OSOBNEJ DYSCYPLINY NAUKOWEJ

Początków teologii biblijnej należy szukać w okresie Reformacji. W Średniowieczu studia biblijne były prawie zupełnie podporządkowane teologii dogmatycznej. Biblię wykorzystywano dla uzasadnienia dogmatów Kościoła, które opierały się zarówno na Biblii jak i na Tradycji. Zasada *sola scriptura* wylansowana przez Reformację spowodowała, że wyjaśnienia prawd wiary oparto na samej Biblii. Dla Kościoła reformowanego dogmatyka miała stać się dyscypliną teologii, której celem byłoby systematyczne formułowanie

nauki zawartej w Biblii. To nowe spojrzenie na Biblię doprowadziło do pogłębienia studiów nad oryginalnymi językami Pisma świętego i do uznania roli studiów historycznych w badaniu tekstów biblijnych. Kościół protestancki podkreślał, że Biblię należy interpretować z punktu widzenia historycznego, a nie alegorycznego. Jednakże ta pierwsza intuicja w badaniach nad Biblią została zagubiona w okresie postreformacji. Z powrotem spojrzano na Biblię jako na księgę, w której nie umiano dopatrzeć się jakiegokolwiek rozwoju idei teologicznych.

Reakcja na ten stan rzeczy przyszła w epoce Oświecenia. Była ona tak silna, że wymknęła się spod kontroli Kościoła i teologów. Roszcząc sobie prawo do „pełnej obiektywności” zaczęto interpretować Biblię jako czysty produkt historii. Uważano, że jest ona kompilacją starożytnych wierzeń Izraela i że do treści religijnych w niej zawartych należy podchodzić tak samo, jak do każdej innej religii.

Przełomowym momentem w rozwoju teologii biblijnej był wykład J. P. Gablera wygłoszony na wydziale teologicznym w Altdorf w 1787 r. Wyróżnił on „teologię biblijną”, która – jego zdaniem – ma charakter historyczny (*genere historico*) i teologię dogmatyczną mającą charakter dydaktyczny (*genere didactico*). Według niego teologia biblijna ma wytyczać drogę powstawania religijnych poglądów w Izraelu i ustalać, co pisarze biblijni myśleli w sprawach religijnych. Tymczasem teologia dogmatyczna, korzystając z wyników badań teologii biblijnej, ma wywodzić z nich idee o charakterze powszechnym odwołując się przy tym do pojęć filozoficznych. Gabler był racjonalistą podobnie jak wielu jego naśladowców. Tacy badacze, jak G. P. Kaiser¹, W. M. L. de Wette² czy D. G. C. von Cölln³, wychodząc z racjonalistycznych przesłanek uważali, że w Biblii obecne są poglądy religijne, które są zgodne z powszechnymi prawami rozumu.

Racjonalizm został wyparty przez idealistyczną filozofię Hegla († 1813). Hegel uważał, że Idea Absolutu lub sam Absolutny Duch odwiecznie ujawnia się we wszechświecie i w ludzkich sprawach. Sądził też, że myśl ludzka rozwija się na kanwie dialektycznego wzorca tezy – antytezy i syntezy. Wpływ Hegla na teologię biblijną pierwszej połowy XIX w. był znaczny. Jednym

---

¹ *Die biblische Theologie oder Judaismus und Christianismus nach der grammatisch-historischen Interpretationsmethode und nach einer fremutigen Stellung in die Kriisch-vergleichende Universal-geschichte der Religionen und in die universale Religion*, Bd. 1-3, Erlangen 1813-1821.

² *Biblische Dogmatik Alten und Neuen Testaments*, Berlin 1813.

³ *Biblische Theologie*, Leipzig 1836.

z jego zwolenników był W. Vatke⁴. Rozumiał on łańcuch historycznych wydarzeń opisanych w Biblii jako samoobjawianie się „absolutnego Ducha”. Idąc za tym poglądem uważał, że różnego rodzaju ewolucyjne etapy rozwoju religii odpowiadały wielu etapom rozwoju świadomości. Punktem kulminacyjnym tak pojmowanej religii – zdaniem Vatkego – jest chrześcijaństwo.

F. C. Baur – również pod wpływem Hegla – porzuciwszy wysiłki racjonalistów starających się odnaleźć ponadczasowe prawdy w NT skierował swoją uwagę na historyczne przemiany, jakie dokonywały się w pierwotnym Kościele. Punktem wyjścia dla jego przemyśleń było nauczanie Jezusa. Jego zdaniem nie było ono jeszcze teologią, ale wyrazem religijnej świadomości. Według Baura pierwszym chrześcijańskim teologiem był Paweł, który zajął stanowisko w kwestii Prawa Mojżeszowego twierdząc, że chrześcijanin jest od niego wolny (teza). Przeciwnie stanowisko zajęło środowisko Jakuba i Piotra głoszące, że Prawo jest wartością stałą i musi pozostać istotnym elementem chrześcijańskiego Kościoła (antyteza). Z tego konfliktu miał wyrósć w II w. po Chr. Kościół jako efekt pogodzenia dwóch przeciwstawnych sobie poglądów teologicznych (synteza). F. C. Baur stał się założycielem tzw. Szkoły z Tübingen, która miała ogromny wpływ na badania NT w Niemczech.

Tego rodzaju poglądy spotkały się ze sprzeciwem kół ortodoksyjnych tak katolickich jak i protestanckich. E. W. Hengstenberg⁵ w swojej chrystologii ST, nie zwracając większej uwagi na ewolucję Bożego objawienia, interpretował księgi prorockie w sposób duchowy. Nie poświęcał też większej uwagi podejściu historycznemu. Lepszy pod tym względem był od niego J. C. K. Hofmann⁶, który w swoich publikacjach rozwinął teologię historii zbawienia, której celem jest odkupienie człowieka. Tzw. Szkoła z Erlangen, do której należeli również J. A. Bengel i J. T. Beck, nie patrzyła na Biblię jako zbiór tekstów dowodowych, lecz jako świadectwo tego, co Bóg zdziałał w ciągu historii dla swego ludu. Uważali, że wypowiedzi Pisma świętego są świadectwem zbawczych dzieł Boga.

Najważniejszym dziełem tego okresu była teologia ST napisana przez G. F. Oehlera⁷, bibliisty należącego również do Szkoły z Erlangen. Zachowując objawiony charakter religii ST Oehler uważał, że teologia ST jest

---

⁴ *Die biblische Theologie wissenschaftlich dargestellt*, Bd. 1: *Die Religion des Alten Testaments*, Berlin 1835.

⁵ *Christologie des Alten Testaments*, Bd. 1-3, Berlin 1829-1835.

⁶ *Weissagung und Erfüllung im Alten und Neuen Testaments*, Bd. 1-2. Nordlingen 1841-1844.

⁷ *Theologie des Alten Testaments*, Bd. 1-2, Tübingen 1873-1874.

dyscypliną historyczną, która winna opisywać wiarę ST jako zjawisko historyczne.

Szkoła z Erlangen miała wielki wpływ w kręgach konserwatywnych skupiając w swoich szeregach takich egzegetów, jak T. Zahn, P. Feine, F. Büchsel, A. Schlatter i E. Stauffer. Trwałym dorobkiem tego kierunku badań było stwierdzenie, że objawienie dokonało się w historii zbawienia (*Heilsgeschichte*) i że to właśnie ona jest najlepszym kluczem pozwalającym zrozumieć jedność Biblii.

W ostatnim ćwierćwieczu XIX w. i w pierwszej połowie XX w. niektórzy badacze położyli akcent na historyczny charakter teologii biblijnej. Doprowadziło to do traktowania jej jako dyscypliny związanej z historią religii. Reprezentantami tego kierunku badań ST byli E. Kautzsch⁸, G. Hölscher⁹, H. Gunkel¹⁰, W. Oesterley i T. H. Robinson¹¹ (1930). Podobna sytuacja zaistniała w odniesieniu do teologii biblijnej NT. G. Krüger¹², W. Wrede¹³, H. Weinel¹⁴, W. Bousset¹⁵ postulowali zastąpienie teologii biblijnej historią religii i literatury wczesnego chrześcijaństwa. W tej sytuacji miarą oceny wydarzeń, które rzeczywiście miały miejsce, była wewnątrzhistoryczna analogia, która suponuje zasadnicze podobieństwo wszystkich faktów historycznych, to zaś redukowało dzieje historii zbawienia do poziomu wydarzeń historii świeckiej. Reakcją na tego rodzaju stanowisko było wystąpienie protestanckiego teologa Karola Bartha, który podkreślając historyczne uwarunkowania biblijnego świadectwa i wychodząc z założenia, że Stary i Nowy Testament zawiera Boże objawienie, zwrócił uwagę na potrzebę dialogu pomiędzy wewnętrzną dialektyką treści kryjącej się w tekście biblijnym a czytelnikiem. Objawienie tylko wtedy jest odkrywalne w normalnej historii, kiedy przyjmowane jest jako Słowo Boże, które w pełni zostało urzeczywistnione w Jezusie Chrystusie. Wątek ten podjął następnie w swoich pracach nad ST W. Vischer¹⁶,

⁸ *Biblische Theologie des Alten Testaments*, Tübingen 1911.

⁹ *Geschichte der israelitischen und jüdischen Religion*, Giessen 1922.

¹⁰ *Die Richtungen der alttestamentlichen Forschung*, „Christentum und Wissenschaft”, 36(1922), s. 64-67.

¹¹ *Hebrew Religion, Its Origin and Development*, London 1930.

¹² *Das Dogma vom Neuen Testament*, Giessen 1896.

¹³ *Über Aufgabe und Methode der sogenannten neutestamentlichen Theologie*, [w:] *Das Problem der Theologie des Neuen Testaments*, ed. G. Strecker (Wege der Forschung 367), Darmstadt 1975.

¹⁴ *Biblische Theologie des Neuen Testaments*, Tübingen 1911.

¹⁵ *Kyrios Christos*, Göttingen 1967.

¹⁶ *Das Christuszeugnis des Alten Testaments*, Bd. 1-2, Zürich 1934-1942.

który zbadawszy najpierw Pięcioksiąg, a następnie Księgi Historyczne ST starał się ukazać ukrytą chrystologię w analizowanych przez siebie tekstach.

Nowy impuls badaniom nad teologią biblijną ST nadali w okresie międzywojennym E. Sellin¹⁷ i W. Eichrodt¹⁸. W tym czasie zwrócono uwagę na dwie ważne sfery badań: religię starożytnego Bliskiego Wschodu oraz sferę wiary NT. Według Eichrodta kluczowym pojęciem łączącym cały ST jest idea przymierza, co spotkało się później z krytyką G. von Rada¹⁹, który twierdził, że zadaniem teologii biblijnej ST nie jest badanie duchowego i religijnego świata Izraela, lecz ukazanie relacji pomiędzy Bogiem a historią Izraela opisaną w głównych tradycjach ST.

Lata siedemdziesiąte ubiegłego stulecia przynoszą szereg ważnych publikacji z zakresu teologii ST. Tacy uczeni, jak T. C. Vriezen²⁰, G. Fohrer²¹, W. Zimmerli²², J. L. McKenzie²³, W. C. Kaiser Jr.²⁴, R. E. Clements²⁵, S. Terrien²⁶, na różne sposoby starają się uchwycić istotę i cel teologii biblijnej ST. I tak – zdaniem T. C. Vriezena – podstawowym zadaniem teologii ST jest opisanie charakterystycznych cech orędzia ST widzianego z perspektywy wiary chrześcijańskiej. Według niego teologia ST jest dyscypliną chrześcijańską, której zadaniem jest określenie charakterystycznych cech religijnego orędzia ST rozpatrywanego zarówno w sobie samym jak i w relacji do NT. Podobne stanowisko zajął W. Zimmerli, chociaż jego rozumienie natury i zadań tej dyscypliny jest mniej konfesyjne niż Vriezena. Według niego zadaniem teologii biblijnej jest ukazanie, co ST mówi o Bogu, którego samoobjawienie się sformułowane w pierwszym przykazaniu dekalogu stanowić ma centrum teologii biblijnej ST.

Według G. Fohrera (1972) religia Izraela powstała w następstwie syntezy dwóch podstawowych elementów: nomadycznej religii patriarchów i religii kananejskiej. Pomimo różnych napięć i zmian, którym ulegała religia Izraela,

¹⁷ *Alttestamentliche theologie auf religionsgeschichtlicher Grundlage*, Bd. 1-2, Leipzig 1933.

¹⁸ *Theology of the Old Testament*, 2 vls, trans. J. A. Baker, Philadelphia 1961-1967.

¹⁹ *Kritische Vorarbeiten zu einer Theologie des Alten Testaments*, [w:] *Theologie und Liturgie*, ed. L. Hennig, Kassel 1952, s. 19-34.

²⁰ *An Outline of Old Testament Theology*, Wageningen 1970.

²¹ *Theologische Grundstrukturen des Alten Testaments*, Berlin 1972.

²² *Old Testament Theologie in Outline*, trans. D. E. Green, Atlanta 1978.

²³ *A Theology of the Old Testament*, Garden City, NY, 1974.

²⁴ *The Centre of Old Testament Theology: The Promise*, „Themelios”, 10(1974), s. 1-10; t e n Ź e, *Toward an Old Testament Theology*, Grand Rapids 1978.

²⁵ *Old Testament Theology: A Fresh Approach*, London 1978.

²⁶ *The Elusive Presence*, San Francisco 1978.

Fohrer widzi w niej pewne punkty stałe. Są nimi personalistyczna struktura wiary, współzależność pomiędzy działalnością boską i ludzką, obecność działania Bożego w historii ludzkości, wymóg prawego postępowania zgodnego z wolą Boską, wiara w suwerenne panowanie Boga, łączność Boga z ludzkością, która obecna jest tak w płaszczyźnie indywidualnej jak i narodowej. Fohrer, który napisał zarówno historię religii Izraela jak i teologię ST, dowodzi, że ST jako dokumentu czy księgi nie można zrównywać z objawieniem. To ostatnie dokonuje się w konkretnym spotkaniu pomiędzy Bogiem a człowiekiem. Jest to doświadczenie osobiste i tylko ten, kto go doświadcza, może je poświadczyć lub opisać. W konsekwencji ST jest najlepszym świadkiem lub świadectwem zbawczych dzieł Bożych objawionych w historii. Niewątpliwie Fohrer podchodzi do objawienia bardzo subiektywnie. Jednakże sam fakt, że w ogóle mówi o objawieniu wskazuje, że traktuje on teologię biblijną jako konstruktywny teolog a nie tylko jako historyk religii Izraela. Zdaniem Fohrera dwoma kluczowymi pojęciami w teologii ST są panowanie Boga i wspólnota z Bogiem.

W. C. Kaiser Jr. podszedł do opracowania teologii ST od strony koncepcyjnej i historycznej jednocześnie. Z jednej strony zgadza się on z G. von Radem, że na teologię ST należy spojrzeć z punktu widzenia historycznej ewolucji kanonicznych tekstów ST, z drugiej zaś idąc za Eichrodem uważa, że różnego rodzaju teologiczne twierdzenia ST łączy wspólny temat: Boża obietnica i błogosławieństwo wypowiedziane po raz pierwszy w Rdz 12, 1-3.

R. E. Clements zajął się przede wszystkim problematyką metodologii w dotychczasowych opracowaniach na temat teologii biblijnej ST. Nie zgadza się on z czysto opisowym podejściem do teologii ST stwierdzając, że jest ona już z samej definicji czymś więcej niż studium religijnych idei. Niewątpliwie metoda historyczno-krytyczna jest nieodzowna w badaniu teologii ST, ale sama nie wystarcza i należy ją uzupełnić perspektywą teologiczną. W takim razie kanon ma tutaj teologiczne znaczenie, ponieważ już w Piśmie świętym możemy zaobserwować proces przejścia z religii kultycznej do religii księgi.

Lata osiemdziesiąte przynoszą dalszy rozwój badań nad teologią ST. Głównymi autorami wnoszącymi świeże spojrzenie w tej dziedzinie są E. A. Martens²⁷, C. Westermann²⁸, W. H. Schmidt²⁹, B. S. Childs³⁰, S. Terrien³¹ i P. D. Hanson³²

²⁷ *God's Design. A Focus on Old Testament Theology*, Grand Rapids 1981.

²⁸ *Elements of Old Testament Theology*, trans. D. W. Stott, Atlanta 1982.

²⁹ *The Faith of the Old Testament. A History*, Philadelphia 1983.

³⁰ *Old Testament Theology in a Canonical Context*, Philadelphia 1985.

³¹ *The Elusive Presence*, San Francisco 1978.

³² *The People Called*, San Francisco 1986.

E. A. Martens zbudował swoje dzieło na temat teologii biblijnej ST na bazie jednego tekstu Wj 5, 22–6, 8, w którym – jego zdaniem – można znaleźć centralne orędzia ST jako Bożego planu zbawienia. Ten Boży plan zbawienia ma poczwórny cel: (1) udzielenie błogosławieństwa polegającego na wybawiającej działalności Boga i błogosławieństwie udzielanym przez kult, (2) utworzenie społeczności przymierza, (3) poznanie Boga dokonane w osobistym doświadczeniu, (4) nadanie ziemi i radość zamieszkiwania w niej.

Według C. Westermanna teologia ST ma za zadanie streszczenie tego wszystkiego, co ST mówi o Bogu. Zgadza się on z G. von Radem, że ST odmiennie od NT, dla którego centrum jest Jezus Chrystus, nie ma jakiejś jednej centralnej idei. Dla niego ważną jest rzeczą przyjrzeć się jak ST mówi o Bogu. Otóż ST mówi o Bogu działającym i przemawiającym w historii oraz o odpowiedzi człowieka na to działanie i przemawianie Boga.

Inaczej podchodzi do teologii biblijnej ST W. H. Schmidt, profesor na Uniwersytecie w Marburgu. Jego studium³³ miało być w zamierzeniu czymś pośrednim pomiędzy historią religii Izraela a teologią ST. Jednakże już pierwsza lektura jego dzieła świadczy, że chodzi o historię religii Izraela, a nie teologię ST. Dzieje religii Izraela podzielił on na prehistorię okresu nomadycznego, wczesny okres po zdobyciu Kanaanu, okres monarchii i drugiej Świątyni. Drugim powodem, dla którego można sklasyfikować jego studium jako historię religii izraelskiej, jest położenie nacisku na rozwój i zmiany w poglądach religijnych w ciągu historii oraz powiązania ze starożytnym Bliskim Wschodem. Ponadto opracowanie to ma wysoko opisowy charakter. Brak w nim konstruktywnej teologicznej syntezy.

Z ważniejszych osiągnięć lat osiemdziesiątych ubiegłego stulecia na uwagę zasługuje teologia biblijna pióra P. D. Hansona. Jego zdaniem centralnym tematem teologii biblijnej jest biblijne pojęcie wspólnoty oparte na wzorcu Boskiej inicjatywy i odpowiedzi człowieka. Z jednej strony jest sprawiedliwy i miłosierny Bóg, z drugiej zaś Izrael, który odpowiada na tę inicjatywę wdzięcznością i kultem.

II. CEL TEOLOGII BIBLIJNEJ ST I METODY BADAWCZE

Dotychczasowa historia badań nad teologią ST dostarcza wystarczających danych do tego, by można ją było odróżnić od dwóch zbliżonych do niej dy-

---

³³ S c h m i d t, *The Faith of the Old Testament*.

scypin naukowych, a mianowicie historii religii i teologii systematycznej. Dla historii religii głównymi źródłami i normami są dane biblijne i pozabiblijne, jak również literackie i archeologiczne, dla teologii biblijnej: Pismo święte, dla teologii dogmatycznej: Pismo święte, Tradycja, rozum, ludzkie doświadczenie i wiedza. W historii religii stosowana jest metoda fenomenologiczna i historyczna, w teologii biblijnej teologiczna i filozoficzna, a w teologii ST egzegetyczna i teologiczna. W historii religii materiał poznawczy uporządkowany jest genetycznie i chronologicznie, w teologii dogmatycznej systematycznie i logicznie, a w teologii biblijnej konceptualnie, tematycznie, historycznie i według historii przekazu. Z punktu widzenia hermeneutyki teologia dogmatyczna jest normatywna i konstruktywna. Stawia pytanie o to, co dana prawda oznacza w danej wspólnotce wiary? Tymczasem historia religii jest w tym względzie opisowa i stawia pytanie: co to było i co to oznaczało? Natomiast teologia biblijna jest tutaj opisowa i normatywna zarazem. Stawia sobie pytanie: co to znaczyło i co to może oznaczać dzisiaj dla nas? A zatem pod względem metodologicznym teologia ST zawiera wymiar zarówno normatywny jak i opisowy. Problem polega jednak na tym, jak to podwójne zadanie zorganizować w spójny i rozumowy system, który potrafiłby ukazać zrozumiały obraz wiary Izraela ST. Wszystkie dotychczasowe studia oscylują pomiędzy podejściem systematyczno-tematycznym i historyczno-genetycznym. Trzeba jednak pamiętać, że teologia biblijna jest przede wszystkim dyscypliną opisową. Jej pierwszoplanowym zadaniem jest ustalenie w swych własnych historycznych i religijnych kategoriach nauki poszczególnych części Pisma świętego w sprawach dotyczących Boga, odkupienia, etyki, człowieka i jego przeznaczenia.

Głównym tematem zawartym w Piśmie świętym jest samoobjawienie się Boga. Egzegeza racjonalistyczna i liberalna patrzyła na Biblię jako na dokument mówiący o historycznym narodzie i historycznych wydarzeniach. Tymczasem Pismo święte nie jest zainteresowane historią dla niej samej, ale patrzy na nią jako na nośnik Bożego samoobjawienia się ludziom. W Biblii odnotowywane są wydarzenia historyczne, ale dzieje się to dlatego, by pokazać Bożą działalność w historii.

Teolog biblijny stawia sobie następujące pytania: Czy to twierdzenie jest prawdziwe? Czy Bóg rzeczywiście objawił się ludziom? Odpowiedź na te pytania wykracza poza ramy metodologii, którymi posługuje się historyk. Można ją dać tylko na płaszczyźnie wiary. Tylko wtedy, gdy krytyk biblijny wierzy w istnienie osobowego Boga, który jest Panem zarówno przyrody jak i historii, może on przyjąć świadectwo Biblii. Charakter jego opracowania teologii biblijnej zależeć będzie od tego właśnie czynnika. Niewierzący egzegeta stosując metodę historyczno-krytyczną zdolny będzie napisać jedynie

historię religii Izraela. Natomiast egzegeta, wierzący w objawienie się osobowego Boga w serii historycznych wydarzeń, zdolny będzie napisać teologię biblijną taką, jaka ona w rzeczywistości jest, gdyż autorzy biblijni są świadkami wiary Bożego działania w historii. Ten drugi sposób traktowania teologii biblijnej zdobył sobie nazwę metody historyczno-teologicznej³⁴. Objawienie Boże dokonało się bowiem w wydarzeniach historycznych i dlatego teologia biblijna winna mieć przede wszystkim charakter historyczny. Trzeba jednak przy tym pamiętać, że Bóg i historia należą do dwóch różnych kategorii. Historia zajmuje się tym, co można zaobserwować, co jest naturalne i ludzkie, tymczasem Bóg należy do świata niewidzialnego, nadprzyrodzonego, duchowego. Historyk może jedynie opisać to, co ludzie myśleli o Bogu, ale nie może dostrzec działalności Boga, gdyż stoi On ponad i poza ludzką historią i należy do sfery wiary i duchowego doświadczenia. Bardzo często Biblia opisuje działanie Boże w „zwyczajnych” wydarzeniach historycznych. Upadek Jerozolimy w 586 r. przed Chr., niewola babilońska i powrót z niewoli to wszystko wydarzenia historyczne, do których każdy historyk ma dostęp na podstawie dokumentów. Autor biblijny jednak patrzy na nie z innej perspektywy. Widzi w tym wszystkim działanie Boga, który karze swój naród za niewierność, ale jednocześnie mu przebacza i z powrotem wprowadza do Ziemi Obiecanej. Król perski Cyrus staje się narzędziem w ręku Boga, „jego namaszczonego” (Iz 45, 1), który dzięki swemu dekretowi z 538 r. przed Chr. zezwala Żydom wrócić do swojej ojczyzny. Tak więc w obrębie historycznych wydarzeń oczy wiary mogą dostrzec działanie Boże.

Objawianie się Boga w historii prowadzi do ważnego stwierdzenia: objawienie ma charakter stopniowy. Wprawdzie teologia musi mieć charakter normatywny i głosić stałe prawdy, to jednak nie oznacza to, że objawienie ma charakter statyczny. Nie wszystkie prawdy zostały objawione od razu. Niektóre z nich zostały przekazane za pomocą nośników, które były czasowe i przemijające. Ponieważ zaś objawienie ma charakter stopniowy, dlatego ST można dopiero wtedy zrozumieć, gdy się go interpretuje w świetle objawienia w Jezusie Chrystusie, a więc w świetle Nowego Testamentu.

---

³⁴ G. E. L a d d, *Biblical Theology. Nature of*, [w:] *The International Standard Bible Encyclopedia*, vol. I, s. 505.

III. AKTUALNE PROBLEMY ZWIĄZANE Z TEOLOGIĄ BIBLIJNĄ ST

Głównym źródłem i normą dla teologii ST są kanoniczne księgi ST. Tu jednak pojawia się pierwszy problem: który kanon jest tutaj normatywny? Hebrajski czy chrześcijański? Chrześcijański katolicki czy ewangelicki? Różnice są pod tym względem znaczne, gdyż Biblia hebrajska nie zawiera ksiąg tzw. deuterokanonicznych, które znajdują się w Septuagincie.

Inny problem nurtujący teologów biblijnych ST polega na tym, czy ma ona mieć czysto opisowy charakter, czy też ma zawierać również stwierdzenia wiary. Na to pytanie różne próbowano dać odpowiedzi. W. Eichrodt kładł nacisk na podejście opisowo-historyczne³⁵, tymczasem O. Eissfeld³⁶ umiejscawiał interpretację historyczną i teologiczną na dwóch różnych płaszczyznach: wiedzy i wiary. Można powiedzieć, że jest to fundamentalny problem teologii ST.

Osobną kwestię stanowi relacja pomiędzy dwiema częściami Biblii: Starym i Nowym Testamentem. Można tutaj wyróżnić co najmniej trzy modele mające wyjaśnić tę relację.

Model historii zbawienia (*Heilsgeschichte*), który został zaproponowany przez wspomnianą wyżej Szkołę z Erlangen, której głównym reprezentantem był J. C. K. von Hofmann, został podjęty przez takich egzegetów, jak C. H. Dodd³⁷, W. J. Pythian-Adams³⁸, K. Löwith³⁹, a w sposób szczególny O. Cullmann⁴⁰

Innym modelem jest typologia. Pisał już o nim w XIX w. P. Fairbairn⁴¹, a rozwinął w ubiegłym stuleciu L. Goppelt⁴², który widzi w typologicznej interpretacji Pisma świętego metodę charakterystyczną dla NT. Uważa on, że ta forma interpretacji nie jest przeżytkiem, ale ucieleśnia ona jeden z najbardziej podstawowych celów w NT. NT widzi siebie jako wypełnienie typów w historii zbawienia ST.

³⁵ *Hat die alttestamentliche Theologie noch selbständige Bedeutung innerhalb der alttestamentlichen Wissenschaft?* ZAW 47(1929), s. 83-91.

³⁶ *Israelitisch-jüdische Religionsgeschichte und alttestamentliche Theologie*, ZAW 44(1926), s. 1-12.

³⁷ *The Authority of the Bible*, London 1928.

³⁸ *The Fullness of Israel: A Study of the Meaning of Sacred History*, London 1938.

³⁹ *Meaning in History*, Chicago 1949.

⁴⁰ *Christ and Time*, Philadelphia 1951; *Salvation in History*, London 1967.

⁴¹ *The Typology of Scripture, 1845-1847*. Repr. Grand Rapids 1952.

⁴² *Typos*, Grand Rapids 1982.

Trzeci model ujmowania teologii biblijnej opiera się na schemacie: „obietnica–wypełnienie” Obietnice dane w ST miały charakter tymczasowy. Spełniły się one dopiero w całej rozciągłości w NT.

*

Podsumowując syntetyczny i skrótowy przegląd zagadnień związanych z teologią ST możemy powiedzieć, że na przestrzeni czterystu lat przeszła ona bogaty rozwój i stała się autonomiczną dyscypliną teologiczną różną od teologii dogmatycznej czy historii religii. Trwające aktualnie dyskusje dotyczące modelu jej interpretacji, centralnej idei, która zespala teologię biblijną ST, normatywności wypowiedzi biblijnych świadczą o złożoności samego problemu, bogactwie treści biblijnego orędzia i potrzebie dalszych przemyśleń w tym względzie. Ważnym wkładem tej dziedziny wiedzy biblijnej jest odkrycie historii zbawienia, ukazanie Bożego działania w historii.

BIBLIOGRAFIA

- B a r r J., The problem of Old Testament Theology and the History of Religion, CJT 3(1967), s. 141-149.
- C l e m e n t s R. E., Old Testaments Theology: A Fresh Approach, Atlanta 1978.
- C h i l d s B. S., Old Testament Theology in a Canonical Context, Philadelphia 1985.
- H a r r i n g t o n W. J., The Path of Biblical Theology, Dublin 1973.
- H a s e l G., Old Testament Theology: Basic Issues in the Current Debate, Grand Rapids 1982.
- K r a u s H. J., Die biblische Theologie: ihre Geschichte und Problematik, Neukirchen 1970.
- R a d G. von, Teologia Starego Testamentu, Warszawa 1986.
- Z i m m e r l i W., Old Testament Theology in Outline, Atlanta 1978.

THE BIBLICAL THEOLOGY OF THE OLD TESTAMENT
YESTERDAY AND TODAY

S u m m a r y

The paper is a synthetic presentation of the process of creating "biblical theology" as a separate scientific discipline, together with its goal and research methods. He also discusses current problems within the biblical theology of the Old Testament, especially those connected with the biblical canon of the Old Testament and the relationship between the Old and the New Testaments.

Translated by Jan Kłós

Słowa kluczowe: teologia ST, kanon ST, metody biblijne.

Key words: theology of OT, Canon of OT, biblical methods.